

Вартовник Іван

аспірант

*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0009-0002-6026-7930>*

Поступ концепції кооперативної безпеки та особливості її застосування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні

Анотація. Публікація присвячена аналізу гносеологічного розвитку концепції кооперативної безпеки та особливостей її втілення в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). Розглянуто еволюцію теоретичних підходів: від ідей взаємозалежності до формування та поступу концепту кооперативної безпеки як самостійної концепції, зокрема шляхом аналізу напрацювань Г.Честната, Дж.Штайнбрюнера, Г.Хардінга, Р.Коєна, М.Міхалки, Р.Еммерса, Ю.Хааке та П.Еванса.

Також стаття зосереджена на ролі Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) як прикладу обмеженої, але дієвої системи кооперативної безпеки. У публікації проаналізовано ключові принципи, притаманні моделі кооперативної безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а саме: інклюзивність, прозорість, всеохопність, багатосторонність, невтручання у внутрішні справи та застосування переважно механізмів консультацій і консенсусу. У статті підкреслено різницю підходів до кооперативної безпеки: в євроатлантичному просторі основна увага зосереджена переважно на військовому співробітництві та колективній безпеці, тоді як в АТР кооперативна безпека охоплює широкий спектр взаємодій між акторами міжнародних відносин як у військовій, так і в політичній, економічній, соціальній та інших сферах. Це відбувається за відсутності колективних безпекових механізмів, проте за наявності низки взаємодоповнюючих безпекових інструментів, таких як: Регіональний Форум АСЕАН, Саміт країн Східної Азії, а також радіальна система двосторонніх союзів США з Республікою Корея, Японією та Австралією тощо.

Констатується, що кооперативна безпека в Азійсько-Тихоокеанському регіоні функціонує переважно як механізм зміцнення довіри, а не врегулювання конфліктів.

Ключові слова: кооперативна безпека; Азійсько-Тихоокеанський регіон; АСЕАН; шлях АСЕАН; безпекова спільнота; інституціоналізація.

Актуальність теми. У сучасному міжнародному безпековому середовищі, що характеризується зростанням геополітичної напруженості, регіональною фрагментацією систем безпеки та багаторівневими викликами: від воєнних конфліктів до глобальних загроз (пандемій, зміни клімату, транснаціональної злочинності тощо), постає потреба у переосмисленні концептуальних підходів до забезпечення безпеки. У цьому контексті концепція кооперативної безпеки, а саме безпеки на основі співробітництва, набуває особливого значення як альтернатива силовим моделям та як механізм запобігання конфліктам шляхом діалогу, взаємної прозорості та інституціоналізованої співпраці. Особливо це актуально для Азійсько-Тихоокеанського регіону, простору із високим рівнем політичної, економічної та культурної гетерогенності, що демонструє зростаючу напругу у сфері безпеки. Відсутність у регіоні організації колективної оборони, подібної до НАТО, а також складна система двосторонніх союзів і регіональних ініціатив роблять концепцію кооперативної безпеки актуальним інструментом адаптації до нових безпекових реалій.

Актуальність теми також зумовлена необхідністю концептуалізації кооперативної безпеки не як суто західного явища, а як універсальної моделі, здатної функціонувати в умовах різноманітних безпекових систем та режимів. Саме досвід АСЕАН та інших механізмів безпекової взаємодії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні демонструє потенціал кооперативної безпеки як механізму підтримки регіонального балансу сил та інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для підготовки цієї статті автор проаналізував праці дослідників, які сприяли становленню і поступу концепції кооперативної безпеки, а саме дослідження: Г.Честната, Дж.Штайнбрюнера, В.Дж. Перрі, Е.Б. Картера, Г.Хардінга, Р.Коєна та М.Міхалки. Доробок Г.Честната є однією з перших спроб виокремлення кооперативної безпеки як окремої концепції. Надбанням дослідника є введення терміна «система кооперативної безпеки», в основі якої повинна бути певна інституція, яка б підтримувала систематичний обмін інформацією між учасниками такої системи.

Напрацювання Дж.Штайнбрюнера, В.Дж. Перрі, Е.Б. Картера полягають в обґрунтуванні різниці між кооперативною та колективною безпекою, адже для першої притаманна категорія превенції (запобігання) конфлікту, тоді як в основі колективної безпеки лежить категорія стримування. Дослідники також вивели основні принципи кооперативної безпеки, серед яких: всеосяжність, прозорість, універсальність, консенсусний та добровільний характер, легітимність, інклюзивність тощо.

Надбанням Г.Хардінга стало тлумачення категорії недовіри, яке стосується збереження певного балансу довіри-недовіри між учасниками системи кооперативної безпеки задля її ефективного функціонування.

Коєн Р. та Міхалка М. заклали підвалини для розуміння не тільки ґносеологічного, але й онтологічного становлення концепції кооперативної безпеки. Коєн Р. обґрунтував кооперативну безпеку євроатлантичного простору як комплекс різних рівнів безпеки: від індивідуальної безпеки актора міжнародних відносин, колективної оборони, колективної безпеки до проєктування безпеки за межі певної системи з метою створення зони стабільності та співробітництва. Саме тоді М.Міхалка прослідкував онтологію становлення кооперативної безпеки від Ліги Націй до НАТО, ЄС та ОБСЄ, врахувавши не тільки євроатлантичний, а й ширший, азійський контекст, зарахувавши до системи кооперативної безпеки Асоціацію країн Південно-Східної Азії.

Окрема увага була приділена аналізу напрацювань науковців, які досліджують кооперативну безпеку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема роботам: Р.Еммерса Ю.Хааке та П.Еванса. Доробок Р.Еммерса стосується виділення особливостей кооперативної безпеки в АТР, головною функцією якої є підтримка клімату співробітництва між гетерогенними державами регіону шляхом їхньої взаємодії у межах регіональних інституцій та поступового зростання інституціоналізації такого багатостороннього співробітництва.

Надбанням Ю.Хааке є дослідження особливостей кооперативної безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні через конкретні механізми кооперативної безпеки, зокрема Регіональний форум АСЕАН, який є найбільшим майданчиком безпекового співробітництва країн регіону та має в своєму складі 27 держав АТР. Водночас напрацювання П.Еванса стосуються реконцептуалізації кооперативної безпеки на фоні сучасного безпекового середовища в Азійсько-Тихоокеанському регіоні з обґрунтуванням того, що оновлена концепція кооперативної безпеки, «кооперативна безпека 2.0», містить в своїй основі категорію еквілібріуму, тобто підтримку стану спокою між гетерогенними акторами в АТР.

Метою статті є аналіз становлення і розвитку концепції кооперативної безпеки та визначення її основних принципів й елементів, що застосовуються у контексті Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Викладення основного матеріалу. Концепція кооперативної безпеки є одним з провідних векторів безпекових досліджень після завершення холодної війни. Як стверджує О.Хилько, оформлення концепції відбулося на початку 1990-х років, а на її становлення значно вплинула теорія взаємозалежності Р.Кокейна та Дж.Ная. Вона полягає в тому, що фактор військової сили у міжнародних відносинах зменшується на тлі зростання взаємозалежності між акторами у економічній, політичній та інших невійськових сферах [12, с. 162–163]. Відповідно, виникає більше можливостей для кооперації між різними акторами міжнародних відносин.

Однак під час дослідження витоків концепції кооперативної безпеки слід звернутися до напрацювань Г.Честната, особливо щодо сформованого ним поняття «системи кооперативної безпеки». Дослідник констатує, що внаслідок досягнень в інформаційно-технологічній сфері та загрози застосування ядерної зброї варто виробити певний механізм для обміну інформацією між державами. На його думку, цим механізмом буде Спільна оглядова рада, на якій держави обмінюватимуться на регулярній основі (кожний місяць або три місяці) певними даними, щоб мати змогу визначати потенційно складні або небезпечні ситуації, перш ніж вони набудуть критичного характеру. Після цього можна використати узгоджені засоби для вирішення суперечок, наприклад, зустрічі на рівні експертів, щоб досягнути рекомендацій, на основі яких будуть прийматися подальші рішення між країнами, що ініціювали механізм вирішення конфлікту [2, с. 15]. Основними поняттями, які виділяє Г.Честнат, є певний інституційний механізм, превентивне врегулювання та норми, що визначають порядок його застосування. Таким чином, теоретичний доробок цього науковця є проміжним між теорією взаємозалежності та концепцією кооперативної безпеки, однак слугує прикладом того, як на основі теорії Р.Кокейна та Дж.Ная відбувалося становлення теоретичного базису кооперативної безпеки.

Подальша розробка концепції стосується напрацювань Дж.Штайнбрюнера. Дослідник зазначає, що необхідність вироблення режиму кооперативної безпеки пов'язується із розумінням СРСР та США того, що ядерна зброя не може бути використана як основний засіб ведення війни через її руйнівні наслідки, а також зміну сприйняття поняття загальної безпеки наприкінці 1980-х років. Ця зміна стосується того, що безпека почала спиратися першочергово не на односторонні воєнні дії, а на міжнародне співробітництво [10, с. 56].

Остаточне закріплення концепції кооперативної безпеки в академічному дискурсі пов'язують із публікацією книги «Нова концепція кооперативної безпеки» членами Брукінгського інституту у 1992 році [1]. Її автори, а саме: В.Дж. Перрі, Е.Б. Картер і Дж.Штайнбрюнер визначають кооперативну безпеку як уникнення війни через запобігання використанню засобів агресії, для того, щоб держави не вдавалися до підготовки до зустрічних агресивних дій. Вони стверджують, що у кооперативній безпеці на перший план виходить саме запобігання, превенція, яка передбачає створення таких умов, за яких підготовка агресії стає складнішою. Таким чином, зменшується потенційна руйнівна сила воєнного конфлікту, зокрема використання зброї масового ураження [1, с. 7].

Важливо також зауважити, що ідея кооперативної безпеки полягає у тому, що війна, зокрема агресія, загалом не є неминучими. Така логіка робить саму суть превенції безстроково ефективною, адже впливає із загального твердження про те, що попередити загрозу, агресію або війну легше, ніж намагатися їх припинити чи пом'якшити їхні наслідки.

Авторами публікації «Нова концепція кооперативної безпеки» також висувається ряд принципів, на яких ґрунтується кооперативна безпека, серед них: всеосяжність, прозорість, універсальність, консенсусний та добровільний характер, легітимність, інклюзивність і наявність юридично обґрунтованих санкцій та позитивних стимулів для досягнення підпорядкованості правовим нормам і стримування їх порушень [1, с. 78]. Слід наголосити, що члени Брукінгського інституту розглядали ці принципи, а особливо всеосяжність та прозорість крізь призму військового співробітництва. Так всеосяжність, на їхню думку, означала всі головні аспекти військового потенціалу, до якого вони враховували наземні сили та повітряний флот, а також військові органи країн-учасниць режиму кооперативної безпеки. Саме поняття «режиму» визначалося як низка принципів, норм та процедур прийняття рішень, навколо яких очікування акторів міжнародних відносин сходяться у певній сфері міжнародних життя.

Принцип прозорості означав поінформованість усіх військових установ певної держави про військові маневри іншої, що дозволяло б усунути приховування суттєвих порушень домовленостей про кооперативну безпеку. Таким чином, кооперативна безпека спершу розглядалася переважно в контексті можливої військової кооперації та контролю над зброєю масового ураження. Це пояснюється комбінуванням кооперативної безпеки з колективною у контексті існування НАТО як організації колективної безпеки в трансатлантичному безпековому просторі, оскільки Брукінгська група стверджувала про взаємодоповнюваність кооперативної та колективної безпеки [1]. Це означало, що превенція, яка характерна для кооперативної безпеки, спростить підтримання колективної безпеки, що ґрунтувалася на стримуванні, оскільки систематичне попередження небезпечних або агресивних воєнних дій зменшить їхню вірогідність, що полегшить дотримання безпекових гарантій.

Проте таке розуміння кооперативної безпеки як допоміжного елемента колективної не відповідає контексту Азійсько-Тихоокеанського регіону, де немає організації колективної оборони на кшталт НАТО. Таким чином, принципи кооперативної безпеки, які вважалися у трансатлантичному регіоні переважно військовими, зокрема всеосяжність та прозорість, в АТР стосуються всього комплексу відносин між акторами міжнародних відносин. Це стосується як військових аспектів, що не охоплюють колективної оборони (яка в АТР не спостерігається), так і широкий спектр невійськових напрямів: політичних, економічних, соціальних і безпекових у межах м'якої безпеки – від кооперації з пом'якшення наслідків стихійного лиха до спільної протидії незаконному обігу наркотиків тощо.

Майже всі інші згадані принципи кооперативної безпеки притаманні й кооперативній безпеці АТР, що провадиться Асоціацією країн Південно-Східної Азії.

Як висновок, Брукінгська група науковців констатує, що кооперативна безпека не повинна мати форми єдиного, всеосяжного правового режиму або угоди про контроль за зброєю, передусім за зброєю масового ураження. Крім цього, така концепція безпеки розвиватиметься на основі дотичних домовленостей, що базуються на тих угодах, які вже існують, і водночас посилюватимуть одна одну [1, с. 8]. Наведене твердження можна проілюструвати одночасним членством низки європейських держав в ЄС, НАТО, ОБСЄ, тобто вони беруть участь в тих угодах, які частково співпадають стосовно як складу учасників, так і повноважень та цілей. Таким чином, саме на основу зазначених вище організацій спиралася на початку свого ґносеологічного поступу концепція кооперативної безпеки. Однак вона придатна і для АТР, оскільки поряд із АСЕАН як регіональною організацією, яка відає і безпековими питаннями, існує ще так звана американська радіальна (від англ. «hubs-and-spokes») безпекова система – двосторонні союзи США із Республікою Корея, Японією та Австралією [8].

Концепція кооперативної безпеки на початку свого сформованого ґносеологічного існування не була виключно європо- чи західноцентричною. Наприклад, одна з перших статей про застосування кооперативної безпеки стосовно безпекової політики АСЕАН в АТР дослідника Брукінгського інституту Г.Хардінга «Перспективи угод щодо кооперативної безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні» датується 1994 роком [7], свідчить як про придатність застосування концепції в контексті АТР, так і про відносну синхронність її розвитку в західних та азійських безпекових дослідженнях. За твердженням

науковця, кооперативна безпека – це кооперативні дії всіх членів міжнародної спільноти або регіону з метою уникнення ситуацій, що можуть призвести до погрози чи використання військової сили [7, с. 31].

Крім цього, Г.Хардінг вносить чітке розрізнення між різними формами багатостороннього співробітництва, а саме: кооперативною безпекою, з одного боку, та багатосторонніми союзами чи колективною безпекою, з іншого. Так багатосторонні союзи чи союзи загалом – це коопераційні дії ряду держав-однодумців з метою стримування потенційного ворога або захисту від його атаки. З цього випливає, що союзи зосереджені на категорії стримування і примусу до дії та, на думку Г.Хардінга, набагато менш інклюзивні ніж кооперативна безпека. Щодо колективної безпеки, то вона трактується дослідником як кооперативні дії більшості членів міжнародної спільноти задля подолання агресії, яка вже виникла [7, с. 32]. Тут розрізнення категоріальне: для кооперативної безпеки – це категорія уникнення (превенції), а для колективної – стримування і відновлення попереднього стану справ, яке було до агресії.

Також дослідник АТР Г.Хардінг висунув тезу про наявність кореляції між кооперативною безпекою та рівнем недовіри між акторами міжнародних відносин. Так дослідник вважає, що, якщо рівень недовіри низький, то немає необхідності слідувати цій концепції, та навпаки, якщо рівень недовіри завеликий, то застосування кооперативної безпеки зазнає невдачі на стадії планування або імплементації [7, с. 35].

Останнім важливим фактом, який наводить згаданий вище науковець, є те, що наприкінці 1980-х років Радянський Союз та Австралія зробили першу спробу створити в АТР механізм кооперативної безпеки. Він мав називатися Конференція із безпеки та співробітництва в Азії, та ототожнювався б з функціонуючим аналогом в Європі та частині Азії – ОБСЄ. Слід зауважити, що це мав бути офіційний інституціоналізований механізм, який б зосереджувався на безпекових питаннях. Однак через низку причин, таких як: різноманіття регіону, відсутність каналів міжрегіонального діалогу, великий рівень недовіри, першочерговість секретності та суверенітету – ця ініціатива не втілилася в життя [7, с. 33].

Крім цього, для комплексного аналізу концепції кооперативної безпеки слід навести теоретичні надбання Р.Коєна та М.Міхалки, представлені у книзі «Кооперативна безпека: Нові горизонти для міжнародного порядку» [3]. Так ці дослідники мають різні підходи до представлення самої концепції. Коєн Р. аналізує її виключно з гносеологічної точки зору, водночас Міхалка М. намагається прослідкувати онтологію поняття «кооперативна безпека». Крім цього, Р.Коєн у праці фокусується на Північній Америці та Європі, а М.Міхалка розглядає кооперативну безпеку ширше, а саме через її існування не тільки у зазначених вище регіонах, але й у Центральній Азії як частині ОБСЄ та Південно-Східній Азії, де функціонує АСЕАН. Також слід зауважити, що обидва науковці розглядають кооперативну безпеку у її кантіантському розумінні, тобто через призму демократичних цінностей, зокрема дотримання прав людини.

Розуміння кооперативної безпеки Р.Коєна спирається на обов'язковість інституційної складової, а саме міжнародних організацій, які вже існують і просувають міжнародне співробітництво як держав-членів, так і країн-сусідів, що межують з такими міжнародними інституціями, однак не є її членами. Беручи до уваги зазначене вище, варто наголосити на теоретичних здобутках Р.Коєна стосовно розвитку концепції кооперативної безпеки. Так він розробив модель із чотирьох елементів, які повинні бути присутні у будь-якому режимі кооперативної безпеки, серед них [3, с. 7]:

- індивідуальна безпека – означає людську безпеку, засновану на ліберальних демократичних цінностях, коли держава забезпечує індивідуальну безпеку своїх громадян і населення держави, що входить з нею до однієї системи кооперативної безпеки. Коєн Р. визначає її як основоположний елемент, від якого повинні походити інші три складові;
- колективна безпека – спрямованість на забезпечення безпеки країнами-членами певної організації у її межах, тобто намагання підтримувати безпеку усередині міжнародного об'єднання;
- колективна оборона – прагнення до безпеки, спрямоване назовні, на захист від зовнішньої агресії;
- просування стабільності – активне сприяння безпеці поза межами держав-членів системи кооперативної безпеки, тобто за межами повного формального чи неформального союзу або інституції, де здійснюється практичне і прозоре співробітництво в економічній, політичній та військовій сферах.

Загалом варто зауважити, що авторська модель Р.Коєна про чотириелементну модель кооперативної безпеки, в якій індивідуальна безпека та її просування визначаються як нові елементи, які досі не враховувалися в досліджуваній концепції, додає новизни в кооперативну безпеку в гносеологічному сенсі, тобто сприяє розвитку її теоретичної бази. Однак її практичний сенс сумнівний, оскільки створена дослідником модель застосовується тільки до ліберальних демократичних держав та не стосується країн, які перебувають у перехідному періоді: від авторитарних режимів до демократичних. Тут також не враховуються два важливі принципи, які є основоположними для держав АТР, а саме: інклюзивність та багатосторонність, оскільки апелювання виключно до цінностей ліберальних демократій, тим паче без наведення визначення поняття «демократії» та елементів, що визначають ліберальну демократію, не відповідає гетерогенному складу держав АТР, зокрема АСЕАН.

Крім цього, визначений Р.Коєном четвертий елемент «сприяння стабільності у сферах, де [зовнішній] конфлікт загрожує спільній безпеці, за допомогою політичних, інформаційних, економічних і, у разі необхідності, військових засобів» [3, с. 10] може слугувати виправданням втручання у внутрішні справи держави, яка не належить до системи кооперативної безпеки, як це було у випадку операції НАТО у Косово (березень–червень 1999 рік). Враховуючи контекст АТР, в якому питання невтручання у внутрішню юрисдикцію держави є наріжним каменем функціонування відносин між країнами, таке тлумачення і розуміння поняття «сприяння стабільності» не має універсального застосування. Натомість просування стабільності може мати вигляд проєктування безпеки на основі спільно визнаних норм.

Тож теоретичні напрацювання Р.Коєна щодо кооперативної безпеки стосуються виключно євро-атлантичного простору як ядра безпекової безпеки на базі співробітництва. Автор стверджує, що НАТО, яке функціонує як система кооперативної безпеки ще з кінця 1990-х років [3, с. 15], а також ЄС та ОБСЄ можуть сформувати Євразійсько-Атлантичну систему кооперативної безпеки. У межах цієї системи, наприклад, АСЕАН розглядається як об'єкт четвертої складової моделі кооперативної безпеки Р.Коєна, а саме просування стабільності, а не як активний учасник формування загальноазійської системи через проактивну взаємодію держав, які, попри певну гетерогенність, можуть мати спільні довгострокові інтереси у підтриманні стабільності та забезпеченні кооперативної безпеки загалом.

Під час аналізу теоретичних надбань М.Міхалки стосовно кооперативної безпеки, варто наголосити на висвітленні онтологічної сторони досліджуваної концепції. Так науковець стверджує, що кооперативна безпека існувала задовго до її закріплення в академічному дискурсі, ще з XIX століття, коли в межах Віденської системи міжнародних відносин функціонував «європейський концерт» держав (1815–1914 роки).

На думку М.Міхалка, іншими історичними об'єднаннями держав, що містили в собі елементи кооперативної безпеки, є:

А) Ліга Націй, її безпекова складова – акт війни проти одного члена є актом війни проти всіх – дала підстави для розвитку концепції колективної безпеки. Крім цього, члени Ліги Націй консультувалися щодо військових питань і брали участь у введенні фінансових та економічних санкцій [3, с. 42];

Б) Організація Об'єднаних Націй як організація колективної безпеки, кооперативна складова якої стосується місії з підтримки миру [3, с. 45–46];

В) НАТО та ЄС як безпекові спільноти, у яких кооперативна безпека стала нормою [3, с. 50] в результаті тісного співробітництва між членами, вироблення спільного бачення майбутнього, в якому військова агресія між членами зазначених організацій є немислимою, а також спільних цінностей на основі ліберальної демократії;

Г) ОБСЄ як організація, яка не є безпековою спільнотою, але активно використовує кооперативну безпеку для вибудовування у своїх державах-членах демократичних громадянських суспільств на засадах верховенства права [3, с. 56]. При цьому вона використовує звичні для кооперативної безпеки механізми для кооперації на зразок «Платформи для кооперативної безпеки», яка була створена за результатами Стамбульського саміту ОБСЄ від 18 листопада 1999 року, і пропонує можливість співробітництва між ОБСЄ та іншими організаціями, які прагнуть до покращення безпеки на теренах функціонування ОБСЄ [9, с. 1];

Г) АСЕАН як обмежена система кооперативної безпеки без демократії [3, с. 58].

Міхалка М. визначає кооперативну безпеку як «діяльність між державами для зменшення ймовірності виникнення війни або її наслідків, які не спрямовані проти певної держави чи коаліції держав» [3, с. 29]. Дослідник також підкреслює, що основою безпеки є свобода від примусу, що є універсальною цінністю, яка корелює із принципом невтручання у внутрішні справи. Це співпадає із розумінням безпеки у Південно-Східній Азії, тому понятійний апарат М.Міхалки більш універсальний ніж Р.Коєна. Також дослідник вважає, що кооперативна безпека спрямована на покращення середовища, в якому функціонують держави, тобто в цей процес залучені всі країни, що є частиною відповідного безпекового середовища. Таким чином, у цьому контексті кооперативна безпека вміщуватиме властиві їй принципи: універсальність, інклюзивність, комплексність.

На думку М.Міхалки, пояснити кооперативну безпеку між багатьма державами можна застосовуючи поняття «безпекова спільнота», уведені К.Дойчем. В такій спільноті одна держава очікує від інших її членів того, що вони не будуть погрожувати їй силою чи застосовувати її проти неї як засіб вирішення конфліктів. Це очікування створює бачення спільного майбутнього, тобто довгостроковості конструктивних взаємодій, які втілюються через їхню інтенсифікацію та активізацію комунікації між членами спільноти. Це веде до консолідації спільних норм. Підтримання таких відносин посилює співробітництво, яке стимулює розвиток спільних норм, що своєю чергою створює більше взаємодій. Тобто таким чином вибудовується конструктивне замкнене коло, у якому процвітає співробітництво. Тож М.Міхалка вважає кооперативну безпеку результатом функціонування безпекової спільноти [3, с. 38], в якій спільні норми й ідентичність підвищують рівень довіри між її членами і роблять кооперативну безпеку ще однією нормою регулювання їхньої поведінки.

Хоча згаданий вище дослідник стверджує, що кооперативна безпека найкраще функціонує у середовищі, в якому сповідаються ліберальні демократичні цінності, оскільки вони розширюють спектр можливостей для кооперації і є взаємовигірними для всіх. Однак, на відміну від Р.Косна, він не наполягає на тому, що ліберальна демократія є обов'язковою для започаткування або просування кооперативної безпеки [3, с. 31]. Це дозволяє йому розширити аналіз застосування концепції на регіон Південно-Східної Азії, зокрема на АСЕАН.

Як зазначалося вище, М. Міхалка стверджує, що АСЕАН – це обмежена система кооперативної безпеки без демократії. Обмежена вона, на його думку, з двох причин. По-перше, в Асоціації нема сильних основоположних спільних цінностей, що різко обмежують її ефективність. Насправді такі цінності існують у вигляді «шляху АСЕАН», однак їх важче виокремити, ніж ліберальні демократичні цінності, які містяться, наприклад, в Копенгагенських критеріях та *acquis* ЄС загалом. Норми «шляху АСЕАН» некодифіковані, однак представляють здебільшого універсальні принципи, що містяться у Статуті ООН. По-друге, на думку М. Міхалки, країни-члени АСЕАН об'єднують два фактори: географічна близькість та віра у спільне майбутнє [3, с. 64]. Останній фактор є ознакою того, що Асоціація є безпековою спільнотою, адже спільне майбутнє передбачає існування довгострокових спільних інтересів, що створюють передумови для кооперації. Навіть двох спільних факторів достатньо, щоб вважати АСЕАН системою кооперативної безпеки на базі безпекової спільноти, оскільки спільне бачення веде до формування спільної нової ідентичності між її державами-членами. Ця сформована ідентичність є стійкою [3, с. 63], що підтверджується існуванням концепції «шляху АСЕАН» та практикою багатосторонності, яка застосовується АСЕАН й іншими державами АТР.

Загалом теоретичні надбання М. Міхалки більш універсальні для розгляду кооперативної безпеки не тільки в межах Північної Америки та Європи, а й інших регіонів, зокрема у Південно-Східній Азії. Ключовим аспектом, на якому акцентує увагу М. Міхалка в аналізі АСЕАН, є здатність країн регіону вирішувати безпекові питання конструктивно і на основі кооперації [3, с. 59].

Як зазначалося вище, Р. Коен та М. Міхалка дотримуються кантіанського підходу до кооперативної безпеки, тому виникає необхідність визначити ключові підходи, які застосовуються під час дослідження кооперативної безпеки. Так Л. Чекаленко виділяє такі її різновиди – «гроціанську» та «кантіанську». Перша зосереджується на міжнародних інститутах та правових нормах, зате друга – на дотриманні прав людини, а також універсальності моральних цінностей [13, с. 13]. Крім цього, у межах першої йдеться про створення якомога ширшої спільноти безпеки, участь у якій можуть брати усі зацікавлені сторони, а в другій – вузьке коло учасників. Слід також зауважити, що наведене вище розрізнення кооперативної безпеки прийнятне як з теоретичного, так і практичного боку. Так У. Альбрехт та Г. Браух стверджують, що безпекові дослідження опираються на такі парадигми: гоббсівську (реалістичну), в якій основна увага зосереджується на силовій політиці та військовій стратегії; кантіанську (ідеалістичну), яка виходить із категорій міжнародного права та прав людини; гроціанську (раціоналістичну), яка констатує, що можливості для досягнення співробітництва не залежать від різниці у силі акторів чи рівні демократії [11, с. 504].

Щодо практичної сторони розрізнення кооперативної безпеки, то вона впливає із самої специфіки функціонування АСЕАН як міжнародної інституції, яка діє на основі «шляху АСЕАН», тобто концепції, яка спирається на норми та регіональні практики, а не на мораль чи права людини.

Таким чином, прослідковується поступ концепції кооперативної безпеки, яка від виключно військового аспекту її застосування, почала розглядатися більш широко, зокрема у контексті безпеки як комплексного поняття, що містить політичну, гуманітарну, аксіологічну та інші складові. Більш сучасні тлумачення кооперативної безпеки, зокрема Ю. Хааке та Н. М. Моради спираються на те, що кооперативна безпека є новою безпековою парадигмою, відокремленою від колективної оборони та безпеки [6]. Інший дослідник, А. Ачар'я, визначає кооперативну безпеку як систему заходів зі зміцнення довіри та прозорих дій, першочерговою метою якої є зменшення напруження чи пом'якшення конфлікту між групою держав. На його переконання, основою кооперативної безпеки є внутрішнє зміцнення довіри та уникнення конфліктів, а не безпека проти зовнішніх загроз [4].

Піж час виокремлення основних рис кооперативної безпеки, які властиві АТР, Ю. Хааке та Н. М. Морада зазначають інклюзивність, тобто принцип, згідно з яким учасники багатосторонніх угод можуть мати різне сприйняття загроз. Крім цього, зазначені вище дослідники констатують, що при кооперативній безпеці очікується від учасників не тільки утримання від ідентифікації інших держав як джерела загрози, але й відмови від колективних можливостей та механізмів примусу до миру. Також кооперативна безпека здебільшого відіграє роль постійного каналу комунікації, зокрема під час конфліктів, проте вирішення суперечок не входить до елементів кооперативної безпеки в контексті Азійсько-Тихоокеанського регіону. А Р. Еммерс підсумував, що кооперативна безпека в АТР «функціонує через діалог та має на меті радше реагувати на клімат міжнародних відносин, ніж вирішувати конкретні проблеми» [4, с. 4].

Крім цього, Р.Еммерс наголошує на тому, що для кооперативної безпеки АТР характерно зосереджуватися на заходах зі зміцнення довіри та підтримки безпеки завдяки запевненню в її дотриманні. Це призводить до вироблення звички вести діалог, тобто сприяє інституціоналізації співробітництва, що лежить в основі гроціанського типу кооперативної безпеки, яка притаманна безпековій політиці АСЕАН в АТР. Загалом цей дослідник наводить 4 ключові особливості кооперативної безпеки, що притаманні АТР. По-перше, інституціоналізація безпекової політики в АТР є повільною та поступовою. По-друге, інституціоналізація відносин з питань безпеки на початкових етапах не має на меті замінити існуючі регіональні союзи, натомість відбувається їхнє співіснування та співробітництво щодо просування безпеки. Наприклад, як АСЕАН може існувати в ролі доповнюючого елементу наявної безпекової архітектури. Сама безпекова архітектура визначається як функціонування інституцій у галузі безпеки у регіоні АТР – безпекових механізмів АСЕАН – Регіонального Форуму АСЕАН, Саміту країн Східної Азії та радіальної системи США тощо. Однак у кінцевому рахунку очікується, що кооперативна безпека витіснить двосторонні союзи та їхнє зосередження виключно на військовій безпеці. По-третє, як вже згадувалося, кооперативна безпека базується на інклюзивності. По-четверте, ця концепція безпеки супроводжується в АТР неформальною дипломатією, яку прийнято називати «Track-Two diplomacy» [4, с. 5].

Також дослідник М.Ляйфер вважав, що АСЕАН «можна найкраще зрозуміти із інституціоналізованого, проте відносно неформального вираження «кооперативної безпеки», що може слугувати як додатком до практики балансу сил, так і її альтернативою» [4, с. 4]. Однак концепцію кооперативної безпеки в АТР прийнято вважати більше альтернативою балансу сил ніж доповненням до неї, що випливає із наведених вище теоретичних надбань М.Міхалки.

Важливим для розуміння сучасного стану безпеки в АТР є праця П.Еванса «У пошуках кооперативної безпеки 2.0» [5]. Автор зазначає, що цей регіон перебуває у стадії стратегічного переходу, щодо безпеки і загалом характеризується чотирма ключовими рисами. По-перше, у АТР спостерігається все більша економічна інтеграція через торгівлю, фінанси, виробництво і розвиток технологій. Найяскравішими прикладами цього можуть слугувати Всебічне регіональне економічне партнерство (ВРЕП) – зона вільної торгівлі між країнами АСЕАН та Японією, Республікою Корея, Австралією, Новою Зеландією та Китаєм, підписане 15 листопада 2020 року, та Всеосяжна та прогресивна угода про Транстихоокеанське партнерство (ВПУТТП) – зона вільної торгівлі між 10 державами АТР, зокрема Австралією, Брунеєм, Канадою, Чилі, Японією, Малайзією, Мексикою, Перу, Новою Зеландією, Сінгапуром і В'єтнамом, підписана 8 березня 2018 року. По-друге, у регіоні простежуються зміни основних потуг, тобто впливу на користь КНР у розрізі економічних, дипломатичних і військових можливостей. По-третє, в АТР існує низка механізмів для підтримки миру і стабільності. Особливо слід зазначити, що П.Еванс підкреслює першість саме АСЕАН. Він зазначає, що Асоціація займає центральне положення у більшості з цих механізмів [5, с. 539]. По-четверте, багатосторонні механізми із забезпечення безпеки незначно впливали у сферах превентивної дипломатії та врегулювання конфліктів. Це можна пояснити орієнтуванням не так на врегулювання конфліктів чи превенцію, як на заходи із зміцнення довіри, діалог, консультації, зосередження на питаннях гуманітарного характеру або на заходах із пом'якшення наслідків стихійних лих.

Крім цього, П.Еванс проводить огляд концепцій, які можна буде додати до нової «кооперативної безпеки 2.0». З огляду на це найбільш вживаною є категорія еквілібріуму, яку застосовують практики країн АСЕАН, зокрема сінгапурський дипломат Б.Каусікан та індонезійський міністр закордонних справ М.Наталавега (2009–2014 роки). Еквілібріум тут слід сприймати у його звичайному тлумаченні як стану балансу в системі, який створюється і підтримується низкою сил, що можуть посилюватися або зменшуватися, однак, які завжди скасовують одне одного, продукуючи спокійний стан. Ця інтерпретація підходить до безпекового середовища АТР, оскільки може означати як потенційне нівелювання більшого впливу найвпливовіших акторів, таких як США та КНР, так і нівелювання впливу цих потуг з боку середніх сил, до яких варто зарахувати як АСЕАН у ролі колективного гравця міжнародних відносин, так і такі країни: Японію, Південну Корею, Індію, Австралію, Нову Зеландію, тобто ті країни, які входять, наприклад, до створеного АСЕАН механізму Зустрічі міністрів оборони АСЕАН+ (ЗМОА+), до якого входить і Китай.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підходи до тлумачення кооперативної безпеки є різними, зокрема спостерігається відмінність між її розумінням у Євроатлантичному просторі та в АТР. У першому випадку – це слідування аксеологічній, ціннісній складовій, що втілюється у ліберальній демократії, а у випадку АТР – зосередження на дотриманні узгоджених норм поведінки у міждержавних відносинах та на функціонуванні інституцій, що забезпечують співпрацю попри гетерогенність учасників. Крім цього, кооперативна безпека у контексті АТР спирається на такі ключові принципи: багатосторонність, нормоорієнтованість, інклюзивність, прозорість, консенсус, всебічність співробітництва та застосування методів діалогу й консультацій. При цьому, такі елементи як розв'язання конфліктів та накладання санкцій, не входять до кооперативної безпеки, яка застосовується

у контексті АТР, що підкреслює особливості кооперативної безпеки у її практичному втіленні в зазначеному регіоні.

Перспектива подальших досліджень може стосуватися як аналізу того, які принципи та елементи повинні входити до «кооперативної безпеки 2.0», так і зіставлення та порівняння кооперативних безпекових механізмів АСЕАН з іншими безпековими форматами АТР, зокрема з радіальною безпековою системою США та Чотиристороннім безпековим діалогом, до якого входять США, Індія, Австралія та Японія, з метою з'ясування ефективності наведених безпекових механізмів та їхньої взаємодоповнюваності або її відсутності в умовах безпекового контексту, що трансформується в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

References:

1. Carter, A.B., Perry, W.J. and Steinbruner, J.D. (1992), *A new concept of cooperative security*, The Brookings Institution, Washington, 56 p.
2. Chestnut, H. (1984), «Characteristics of a security cooperation system», *IEEE Technology and Society Magazine*, No. 2, pp. 12–19.
3. Cohen, R. and Mihalka, M. (2001), *Cooperative security: new horizons for international order*, Garmisch-Partenkirchen, The Marshall Center Papers, [Online], available at: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2020-04/mc-paper_3-en.pdf
4. Emmers, R. (2003), *Cooperative security and the balance of power in ASEAN and the ARF*, Taylor & Francis Group, London, 216 p.
5. Evans, P. (2015), «Searching for cooperative security 2.0», *China Quarterly of International Strategic Studies*, No. 01 (04), pp. 537–551, doi: 10.1142/s237774001550030x.
6. Haacke, J. (2010), *Cooperative security in the Asia-Pacific*, Routledge, 296 p., doi: 10.4324/9780203863114.
7. Harding, H. (1994), «Prospects for cooperative security arrangements in the Asia-Pacific region», *Journal of Northeast Asian Studies*, No. 13 (3), pp. 31–41, doi: 10.1007/bf03023283.
8. Koga, K. (2011), «The US and East Asian regional security architecture: building a regional security nexus on hub-and-spoke», *Asian Perspective*, No. 35 (1), pp. 1–36, doi: 10.1353/apr.2011.0014.
9. OSCE, *Operational document – the platform for co-operative security*, [Online], available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/4/17562.pdf>
10. Steinbruner, J.D. (1988), «The prospect of cooperative security», *The Brookings Review*, Vol. 7, No. 1, pp.53–62, doi: 10.2307/20080079.
11. Ulrich, A. and Hans Günter, B. (2008), *Security in peace research and security studies, Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Springer, Berlin, pp. 503–525.
12. Khylyk, O.L. (2011), «Kontseptsii kooperatyvnoi bezpeky v suchasnomu yevropeiskomu bezpekovomu konteksti», *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, No. 100 (1), pp. 162–169.
13. Chekalenko, L.D. (2017), «Kontseptsii bezpeky: suchasne prochyttannia», *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, No. 2 (24), pp. 12–17, [Online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2017_24\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2017_24(2)_4)

Vartovnyk I.

Development of the cooperative security concept and specifics of its application in the Asia-Pacific region

Abstract. The publication is dedicated to the analysis of the gnoseological development of the concept of cooperative security and the specific features of its implementation in the Asia-Pacific. It examines the evolution of theoretical approaches – from the ideas of interdependence to the formation and progression of cooperative security as an independent concept – through the analysis of the works of H. Chestnut, J. Steinbruner, H. Harding, R. Cohen, M. Mihalka, R. Emmers, J. Haake, and P. Evans.

The article also focuses on the role of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) as an example of a limited yet effective cooperative security system. It analyzes the key principles characteristic of the cooperative security model in the Asia-Pacific, including inclusiveness, transparency, comprehensiveness, multilateralism, non-interference in internal affairs, and the predominant use of consultation and consensus mechanisms.

The article highlights the distinction between approaches to cooperative security in the Euro-Atlantic area, where the emphasis lies primarily on military cooperation and collective security, and in the Asia-Pacific, where cooperative security encompasses a broad spectrum of interactions among international actors — including military, political, economic, and social cooperation in the absence of collective security mechanisms but with the presence of complementary security instruments (such as the ASEAN Regional Forum, the East Asia Summit, the U.S. hub-and-spokes system (the US bilateral alliances with the Republic of Korea, Japan and Australia) etc).

It is concluded that cooperative security in the Asia-Pacific functions primarily as a mechanism for confidence-building rather than conflict resolution.

Keywords: cooperative security; Asia-Pacific; ASEAN; ASEAN Way; security community; institutionalization.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025.